

Mezi ideologií a pragmatismem – ústavní zakotvení frankistického režimu ve Španělsku

RADIM SELTENREICH*

Between ideology and pragmatism – the constitutional anchorage of the Francoist regime in Spain

Summary: In his article, the author deals with the Francoist state in Spain whereas the main intention of his study is to investigate the influence of the ideology on the constitutional anchorage of the regime. On the concrete wording of the key “fundamental laws” of the state, which fulfilled namely the role of its constitution, the author wants to show how the regime gradually changed from the founding and implacable ideology to progressive pragmatism, which had to consider, in particular, the changing international situation. Specifically, the author familiarises us with the Spanish constitutional development until the civil war, whereas he gives adequate attention to the Falangist movement and its ideology, which expressed themselves especially through the Labour Code from the year 1938. In the subsequent part of the text, the author focuses on an explanation of the certain constitutional transformation of the regime in connection with the end of World War II and the beginning of the Cold War. Finally, the closing part of his study depicts the last period of the constitutionalism of the Francoist regime in connection with the demise of its founder.

Keywords: Francoist regime, Falangist ideology, constitutionalism and ideology, fundamental laws, Labour Code

Není jistě žádným tajemstvím, že totalitní či i autoritativní režimy 20. století se zpravidla vyznačovaly zejména v první fázi své existence vypjatou „ideologičností“, která měla poměrně logicky legitimizovat jejich nastolení a současně ospravedlnit potření jejich protivníků. Součástí jejich ideologie je tak bojovné přihlášení se k určitým hodnotám, jakož i odmítnutí hodnot poraženého odpůrce a vůbec každého, kdo nevyznává nově nastavená dogmata.

Uvedená bojovnost a nesmiřitelnost ovšem odkazuje i k určité vnitřní nejistotě takto nově nastolených režimů, které nezřídka musejí tvrdě zápasit o pouhé vlastní přežití. Pokud však toto počáteční a krizemi se vyznačující „zakladatelské období“ přežijí a pevně se etablojí na dynamicky se měnící politické mapě světa, vidíme často jistý odvrát od původní nesmiřitelné bojovnosti ve prospěch pragmatických kalkulací, které nemohou nebrat do úvahy okolní politický vývoj, a přirozeně tak na něj reagují.

Zejména u déle (několik desítek let) existujících režimů tak nakonec zákonitě vidíme jakousi oscilaci mezi věrností původním hodnotám (na nichž byly založeny) a „modernizačním posunem“, který tu více, tu méně pružně reaguje na proměny okolního světa.

Toto napětí, které příznačně zrcadlí i nevyhnutelné rozpory mezi „generací zakladatelů“, spíše oddanou původním hodnotám, a novou generací, která citlivěji vnímá problémy „nastupujícího světa“, je tedy stejně tak výrazem úspěšné dlouhověkosti režimu jako i výrazným problémem, který může podstatnou měrou přispět k jeho zániku.

Vše uvedené se pak promítá i do ústavního zakotvení těchto „dlouhověkých“ totalitních či autoritativních režimů 20. století, kdy zprvu převažují formulace, jež zejména ve slavnostních úvodech těchto „ústav“ zdůrazňují zásadní význam „nového počátku“ založeného na nesmiřitelně formulované ideologii, aby se ale v následujícím přece jen přiklonily k větší „formálnosti“ a zdánlivé „ústavní neutralitě“ dané dlouhým trváním nepřerušované existence „nového státu“.

Daný vývoj je přitom pravidlem, jež má nutně i své výjimky. Jako zvlášť významnou můžeme uvést zejména „ústavní texty“ Německé demokratické republiky. Naposledy uvedené uvozovky jsou přitom nepochybně namístě, protože vždy když hovoříme o ústavních textech totalitních či autoritativních režimů 20. století, musíme mít na paměti, že být takovéto označení můžeme pro

* Autor působí na katedře právních dějin PF UK. E-mail: seltenre@prf.cuni.cz.

označení ústav těchto států z ryze formálního hlediska použít, ve skutečnosti se vždy jednalo o přímé popření toho, co mají ústavy v normálním právním státě znamenat – zejména je tedy dělba moci nahrazena její koncentrací a občanská práva jednotlivce jsou ponechána na vágních formulacích a libovůli „ústavodárce“ při dominantním významu ideologie, jejímž vykladačem bývá zpravidla všemocná a vedoucí úlohou ve společnosti pověřená politická strana.

Konkrétně tedy v již zmíněném případě Německé demokratické republiky můžeme vidět, že „ústavní text“ z roku 1949 (tedy z roku vzniku tohoto německého státu) se navenek vyznačuje ještě střízlivými formulacemi, příznačnými pro obvyklé ústavní texty, zatímco text následné „ústavy“ z roku 1968 se přímo hemží ideologickým balastem plným frází o budování socialismu pod vedením dělnické třídy a její marxisticko-leninské strany, ba svůj díl zde výslovně dostává i odpor vůči americkému imperialismu (tuto dikci pak přejímá i „ústavní text“ z roku 1974). Přesto asi nelze popřít, že krutější represe se i v tomto státě odehrávaly v padesátých letech, kdy formálně platila „ústava“ z roku 1949, jež za svou více běžné ústavní teorii odpovídající tvář vděčila ovšem zejména okolnosti, že se tehdy ještě pomýšlelo na možné sjednocení obou německých států.¹

Jak již bylo řečeno, jedná se ale – a to především vzhledem k naposledy zmíněné historické skutečnosti – spíše o výjimku z pravidla, že delší dobu trvající totalitní či autoritativní režimy vnášejí do svých „ústavních textů“ bojovně ideologicky naladěná konstatování spíše na ještě nejistém počátku své existence, aby následně – s postupným etablováním své vlády a tak i narůstající sebejistotou – přešly více na pozice odpovídající běžnému ústavnímu vymezení. Právě řečené ovšem neznamená, že by řeč ideologie byla v těchto textech zcela potlačena. To je nemožné už proto, že by daný režim takto nutně musel popřít své kořeny, a logicky by tak čelil i výtkám zrady od těch ze svých přesvědčených stoupenců, kteří v jím hláсанých hodnotách opravdu viděli základ svého životního přesvědčení, a nikoliv jen umně používanou zástěrku pro naplnění pragmatických cílů pokud možno ničím a nikým neomezované vlády.

Dobrym příkladem uvedené skutečnosti se mi pak jeví být zejména frankistické Španělsko, kde lze velmi dobře sledovat právě přechod od počáteční ideové nesmiřitelnosti

při „ústavním zakotvení“ režimu k jistému zmírnění dikce, která v pozdějších desetiletích již spíše odráží hrdý přehled dosažených „úspěchů“, což umožňuje i určitou formulační smířlivost v tehdy vydávaných „ústavních textech“, aniž by však pochopitelně došlo k popření původních ideologických východisek.

Abychom ovšem tento vývoj ústavního zakotvení frankistického Španělska – tak jak jej vyjadřují jím v průběhu let vydávané „ústavní dokumenty“ zahrnuté do celku *leyes fundamentales* – pochopili, musíme si nejprve alespoň stručně připomenout konkrétní historický španělský vývoj v průběhu 20. století, protože bez jeho kontextu by byl další výklad jen stěží myslitelný. I zde totiž platí, že ústavní texty ve svém celku, ba ani v detailech nevznikají ve vzduchoprázdnu, ale odrážejí danou historickou realitu.

Historický kontext španělského ústavního vývoje do občanské války

Hovoříme-li o skutečnostech vedoucích ve svém výsledku k nastolení represivního frankistického režimu, nemůžeme opomenout již některé okolnosti vážící se k španělskému vývoji v průběhu 19. století. Právě tehdy jsme totiž po tzv. slavné revoluci roku 1868 svědky bouřlivých událostí, které jsou ve zpětném pohledu označovány jako „revoluční šestiletí“, kdy se k moci dostávají radikální složky španělské společnosti. Součástí tohoto období po vynuceném konci vlády Isabely II. je tak po nepříliš podařeném a krátkém panování Amadea Savojského i obdobně krátká existence první španělské republiky (vzniká v roce 1873 a zaniká hned roku následujícího), jejíž příkladem budou Španělé podruhé následovat až roku 1931.

V mezidobí jsme potom svědky restaurace vlády španělských Bourbonů (právě hned roku 1874 v osobě panovníka Alfonse XII., syna Isabely II.), kdy ze státoprávního pohledu je zásadní přijetí ústavy z roku 1876, která se následně stane „ústavou dlouhého trvání“, předurčující charakter celé „restaurační éry“. Jejím příznávaným vzorem byla přitom přes svou republikánskou orientaci ústava třetí francouzské republiky, vydaná o rok dříve, jejím cílem pak zase zajištění stability restauračního režimu, což se do značné míry i skutečně podařilo.

Nositelem svrchovanosti přitom byly opět tradičně „kortesy s králem“. Zákonodárny sbor byl dvoukomorový (poslanecká sněmovna a senát), ovšem byl to panovník, komu přináležela

¹ Viz KROESCHELL, K. *Deutsche Rechtsgeschichte 3 (seit 1650)*. Opladen 1993, str. 284–286.

jak zákonodárná iniciativa, tak i právo veta (význam kortesů naopak narůstal v době případného regentství). Byl to konečně také král, kdo pověřoval vůdce politických stran sestavením vlády, jež se kromě jeho důvěry musela těšit i důvěře zákonodárského sboru.

Cílem přitom sice bylo též zabránit politickým stranám v zjištěném ovládnutí státu, to však nakonec nic nezměnilo na tom, že právě období konce 19. a počátku 20. století je ve Španělsku nakonec označováno jako éra dominance systému založeného na vládě oligarchie a tzv. kasikismu. Konkrétně střídání konzervativců a liberálů u moci lze označit jako předem dohodnuté a doprovázené falšováním volebních výsledků, na čemž nic nezměnilo ani zavedení všeobecného volebního práva roku 1890. Pozitivně přitom lze hodnotit naopak skutečnost, že v druhé polovině 19. století dochází k vypracování jednotlivých kodifikací rozhodujících právních odvětví (zvláště v této souvislosti vyzvedneme občanský zákoník z roku 1889).

Do samotného počátku 20. století ovšem Španělsko vstupuje ve stavu nepopíratelné krize, vyvolané zejména výrazným oslabením jeho statusu koloniální velmoci v důsledku porážky ve válce se Spojenými státy americkými. S tou se tak musí vlastně po celou dobu své vlády potýkat i nový a roku 1902 na trůn nastupující vladař Alfons XIII., který navíc kromě sporů konzervativců s liberály řeší i prohlubující se názorovou diferenciaci španělské společnosti, ústící do rozepří nejen mezi stoupenci extrémní levice a pravice, ale i mezi monarchisty a republikány, jakož i příznivci silné centrální moci a zastánci co nejširšího autonomního uspořádání státu.²

Vše tak nakonec ústí až do králova souhlasu s přerušením „normální ústavnosti“ a nastolením diktatury generála Primo de Rivery roku 1923, kdy dochází k vytvoření vlády „vojenského direktoria“ za diktátorova předsednictví. V následujícím období pak lze zaznamenat jisté „institucionální zmírňování“ diktatury: nejprve je roku 1925 právě zmíněné vojenské direktorium nahrazeno civilní „úřednickou vládou“, aby pak o další dva roky později vzniklo i Národní shromáždění (ovšem pouze s poradními kompetencemi). Samotná de Riverova diktatura ale trvá až do ledna 1930, kdy de Rivera odstoupuje.

Ve zpětném pohledu lze přitom říci, že se rozhodně nejednalo o krvavý politický režim,

a to už proto, že jeho úkolem bylo hlavně otupení v zemi narůstajících rozporů prostřednictvím vojenské vlády. Hovoří se tak i o fenoménu „mediteránní diktatury“, kdy v dobovém kontextu měl nepochybně svůj význam také vznik fašistického režimu v Itálii. Už tady lze samozřejmě ale i vysledovat nepochybnou inklinaci k řešení nahromaděných problémů silou vojenské autority, a tak jistě i inspirativní předobraz k pozdějšímu nastolení vlády generála Franca.

Přes jisté dílčí úspěchy ovšem ani de Riverova diktatura nakonec nebyla schopna vyřešit narůstající tíživé problémy země (zvláště když uvážíme, že i zde měla svůj neblahý vliv hospodářská krize z roku 1929), a tak po již zmiňovaném diktátorově odstoupení dochází nakonec k událostem z dubna roku 1931, kdy po vítězství socialistů a republikánů v komunálních volbách nakonec přijímá Alfons XIII. ultimátum „revolučního výboru“ a opouští zemi.

14. dubna 1931 je tak vyhlášena v pořadí druhá španělská republika, jejíž ústava z téhož roku vyzvedává demokratický charakter nového republikánského režimu, přičemž zvláštní pozornost je věnována zejména znění autonomistických statutů, znamenajících fakticky přechod na „polofederální“ uspořádání státu. Vedle toho lze ale přímo v tomto dokumentu spatřovat i výraz „antiklerikalismu“, jenž společně s některými dalšími faktory zejména vyvolává nespokojenost s levicovou orientací nového režimu, což ve svém výsledku vede k vítězství španělské pravice ve volbách v listopadu 1933. Ani ona ale není následně ve svém vládnutí příliš úspěšná, takže po dalším zhoupnutí kyvadla voličské přízní vítězí těsně v dalších volbách v únoru roku 1936 levicová Lidová fronta.³

Právě řečené už odráží i rozdělení země na dva nesmiřitelné tábory, které se nakonec ponoří do zničující občanské války, jejíž rozměry jsou v letech 1936–1939 významně znásobeny i přítomností bojovníků zahraničních jednotek na obou stranách konfliktu.

Triumf „ideologického“ a počátky „ústavního“ nastavení frankistického režimu

S ohledem na výše vymezený právněhistorický cíl tohoto textu se nyní samozřejmě nehodláme

² Podrobněji viz DORIA, F. *Historias de las constituciones españolas de Godoy a Suárez*. Madrid 1986, str. 300–320, a TOMÁS Y VALIENTE, F. *Manual de Historia del Derecho Español*. Madrid 1997, str. 456–459.

³ GÓMEZ NAVARRO, J. L. *El Régimen de Primo de Rivera*. Madrid 1991, str. 84–93.

zabývat samotným průběhem občanské války, cítíme však nezbytnost připomenout mezinárodní situaci v tehdejší Evropě, protože jediné při zohlednění jejího tehdejšího dramatického rozměru můžeme lépe vymezit, nakolik byl vznikající „ústavní rámec“ vítězného frankismu jen klonem již existujících státoprávních uspořádání a nakolik šlo o svébytnou cestu.

Lze se přitom asi vcelku úspěšně domnívat, že při vši inklinaci k fašistickému pojetí státu byla cesta frankismu přece jen odlišná, přičemž některé z doložitelných odchylek lze považovat za nemálo významné. Pro jejich bližší určení a popsání je tak třeba se ještě jednou vrátit do údobí předcházejícího občanské válce a také se opřít o nutně se nabízející srovnání s fašistickou Itálií. Právě zde totiž asi nejlépe uvidíme, že frankismus byl svým nastavením skutečně „méně ideologický“ než jiné pravicové diktatury jeho doby, respektive že jeho ideologie nebyla rozhodně výhradně fašistická a to, co na ní bylo fašistické, je v údobí nástupu „nového režimu“ často jen velmi pragmaticky využíváno právě v rámci existujícího mezinárodního uspořádání. Když se situace začíná v důsledku vývoje druhé světové války proměňovat, je zde (a to právě i v rámci „ústavního uspořádání“) dobře patrný ústup od hodnot „prvotního frankismu“ („primer franquismo“).

Připomeňme nejprve v této souvislosti, že i Španělsko má své vlastní autentické reprezentanty fašistické ideologie, které – ostatně nikterak překvapivě – nejprve nalézáme mezi předními intelektuály země. Takovým byl kupříkladu Giménez Caballero, ředitel *La Gaceta Literaria* a neskrývaný obdivovatel italského fašismu, který v něm viděl inspirující propojení modernity s kvalitami románského a katolického národa (v jisté nadsázce se tak hovoří přímo až o „katolickém fašismu“).

Jeho následovníkem, který se však již vědoměji pokusil „naroubovat“ fašistickou doktrínu na španělské poměry a také ji programově ukotvit, byl Ledesma Ramos, jinak též překladatel a renomovaný literát. Při obvyklém „fašistickém kontextu“ nepřekvapí, že hlásá opuštění parlamentní demokracie, liberálních hodnot a naopak nastolení vůdcovského principu propojeného s korporativistickým pojetím státu. Stranou přitom ostatně nezůstává ani opěvování estetických hodnot násilí coby „očistného elementu“.

O tom, že Ledesma Ramos už se svými ideály nehodlal zůstat jen v teoretické rovině,

svědčí pak i název jeho týdeníku *La conquista del Estado* (Dobytí státu). Hlavně a především však roku 1931 zakládá JONS (Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista) – výbory pro národněsyndikalistickou ofenzivu. V programu JONS (tzv. 16 bodů z Valladolidu) pak nalézáme pestrou kombinaci požadavků, mezi nimiž nechybí volání po spravedlivějším rozdělení zisku, stejně jako výzvy k další španělské expanzi na africké území či i důsledné odmítnutí regionálního separatismu.

Přestože Ledesma Ramos takto vlastně uvádí v život „španělskou fašistickou doktrínu“ a poskytuje jí svým hnutím i první institucionální rámec, větší pozornosti se jeho činnosti od veřejnosti nedostává. To se pak z pohledu „španělského fašismu“ přece jen do jisté míry mění poté, co se jeho mluvčím stává mimořádně charismatický syn dřívějšího diktátora José Antonio Primo de Rivera. Ten se tak snaží získat jak podporu italských fašistů, tak i domácí „tradiční pravice“, přičemž ovšem zároveň hlásá, že skutečný „stát pracujících“ je ze své podstaty stát fašistický (odborníci by přitom měly být uznány přímo za státní orgány).

Důležité přitom je, že se zároveň pokouší vytvořit fašistické hnutí, kterému by se podařilo získat v ideálním případě masovou podporu španělské veřejnosti. V říjnu 1933 je tak v Madridu založena Španělská falanga, která ovšem co do svého faktického významu zůstává spíše na okraji politického života, což je dáno tím, že namísto pracujících vrstev oslovuje spíše mladé příslušníky střední třídy, kteří se ovšem navzdory svému ekonomickému zajištění navenek verbálně hlásí k „antiburžoaznímu smýšlení“ (hnutí se přitom opírá i o jistou finanční pomoc monarchistů).

Snaha o posílení významu fašistů na španělské politické scéně tak nakonec vede k vcelku logickému sjednocení obou právě zmíněných uskupení, tedy JONS Ledesmy Ramose a Španělské falangy Primo de Rivery, do podoby, která odráží název obou slučovaných hnutí – tedy FE de las JONS (Falange Española de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista). V listopadu 1934 je potom také vyhlášeno 27 bodů programu tohoto nově vzniklého uskupení, vycházejícího z dosavadních priorit obou slučovaných částí.⁴

Zajímavé přitom je, že program v mnohém předjímá i ustanovení pozdějšího „pracovního kodexu“, vydaného o čtyři roky později, který již bude spadat právě do „ústavního rámce“ frankistického státu. Je však ještě

⁴ Bližze viz CHALUPA, J. *Zápisky o válce občanské*. Praha 2002, str. 29–45.

radikálnější v tom smyslu, že představuje tvrdé odsouzení kapitalismu (paradoxně v některých svých ustanoveních téměř napodobuje „komunistickou dikci“, a to zejména tehdy, když hovoří o zaručení práva každého Španěla na práci či rozdělení zemědělské půdy).

Ani to však nestačí Ledesmu Ramosovi, který je nakonec po kritice tohoto programu z organizace společně s několika dalšími svými stoupenci již roku 1935 vyloučen. Po začátku občanské války je zastřelen, což je i osud Josého Antonia Primo de Rivery, k jehož zatčení došlo ještě před jejím počátkem. Když je pak v listopadu 1936 v Alicante popraven, stává se pro povstalecké generály vítaným mučedníkem a dalším významným argumentem pro to, aby „nový režim“, vzcházející z občanské války, jeho kult a falangu samotnou pragmaticky co nejvíce využil. Vítaný byl v této souvislosti pochopitelně také její samotný vojenský přínos v době občanské války v podobě mnoha dobrovolníků falangistických milic.

Každopádně lze po tomto stručném připomenutí historie „španělského fašismu“ konstatovat, že jeho význam (už i vzhledem k nevalným výsledkům falangistického hnutí ve volbách) nebyl dán masovou početností jeho stoupenců, ale ideologickým potenciálem, který s ohledem na tehdejší mezinárodní situaci skýtal. Už vzhledem k vojenské pomoci italských fašistů a německých nacistů během občanské války bylo pro vítězného generála Franca vhodné (a vlastně svým způsobem i nutné) opřít se o domácí hnutí, jež by vykazovalo nepochybnou spřízněnost s vládnoucími ideologiemi obou zmíněných států. Zásadní rozdíl byl přitom ovšem ten, že na rozdíl od obou těchto zemí to ve Španělsku nebylo hnutí (či politická strana), jež by ovládlo stát, ale armádou nově zformovaný stát, který si zčásti pragmaticky, zčásti ale i z přesvědčení přisvojil hnutí (politickou stranu) – tzv. dekret o sjednocení mezi falangisty a monarchisty byl přijat již v březnu 1937. I proto je zde zřejmě namíste spíše hovořit o frankismu než fašismu.⁵

Využití FE de las JONS však bylo pro generály nepochybně příhodné i čistě vnitropoliticky, neboť odkaz na hodnoty „revolučně“ smýšlející falangy pomáhal také ještě více zdůraznit zásadní historický předěl vzniku „Nového státu“. To je tak dobře patrné již v prvním významném pracovněprávním, ale

zároveň nepochybně i „ústavním“ textu frankistického Španělska. Tím byl *Fuero del Trabajo* (pracovní kodex), vydaný již roku 1938 – tedy ještě v době trvání občanské války.⁶

Samotný ústavní charakter takovýchto zákonů je přitom často popírán už proto, že zde chybí obvyklé nezbytné předpoklady, jež se k takovýmto dokumentům vážou, zejména tedy dělba moci v rámci státního celku. To je tak nutno připomenout i u pracovního kodexu, kde k tomu navíc výrazně přistupuje i „propagandistická dikce“ textu, v němž se to přímo „hemží“ výroky o tom, že „pracující pro vlast vytvářejí nejpokročilejší aristokracii této nacionální éry“ či že „práce se nemůže redukovat na materiální ráz obchodování ani být objektem transakce neslučitelné s osobní důstojností toho, kdo ji vykonává“.

Zjevná „ideologičnost“, tolik příznačná pro prvotní období frankismu, je pak patrná i z formulací, které se vymezují proti nepřátelům režimu, za něž jsou zde výslovně označeny „kapitalistická koncentrace a marxistická stádnost“. Nikterak nevýznamně je naopak smýšleno o samotném Španělsku, které „vykonává hrdinský bojový úkol, ve kterém zachraňuje hodnoty ducha a světové kultury za cenu ztráty značné části svého materiálního bohatství“.

Do vznešené souvislosti je vloženo i „právo pracovat“, o němž se v pracovním kodexu tvrdí, že je „důsledkem povinnosti vložené na člověka Bohem, aby naplnil své individuální cíle a prosperitu a velikost Vlasti“. Samotný stát si pak klade za cíl zajistit Španělsku „chléb, vlast a spravedlnost“, kdy má tedy být novým režimem negována jeho dosavadní lhůstevnost k „izolovanému jednotlivci“ v rámci liberální společnosti, která však nedbá jeho „skutečné důstojnosti“ a je vždy připravena ji obětovat „na oltář produktivity a maximálního výkonu“.⁷

Z uvedeného je tak dobře patrné, že pracovní kodex byl v prvé řadě skutečně „ideologickým ústavním textem“, jehož cílem bylo zejména hlásat počátek „nové éry“, jež na rozdíl od té předchozí již nehledá odpověď na duchovní a materiální potřeby komunity ve všeobecném volebním právu a parlamentarismu (a samozřejmě na druhé straně ani v komunistické utopii), ale v návratu k tradici na prvý pohled paradoxně ozvláštňené i tehdy moderní doktrínou korporativismu. Ta samotná přitom ovšem také v této době již měla

⁵ COLLOTTI, E. *Fascismo, fascismi*. Milán 2004, str. 122–129.

⁶ Nepochybně zajímavý je v této souvislosti i dobový pohled samotných „frankistických státovědců“, vyjádřený výmluvně kupříkladu v textu, který napsal FERNÁNDEZ CUESTA, R. El concepto falangista del Estado. *Revista de Estudios Políticos*, 1944, č. 14, str. 355–382.

⁷ *Leyes fundamentales*. Madrid 1975, str. 39–53.

svou historii, v níž pro španělské poměry připomeňme zejména nepochybnou inspiraci italskou Chartou práce z roku 1927 či portugalským Národním pracovním statutem z roku 1933.⁸

I španělský pracovní kodex z roku 1938 se tak řadí do celku souhrnně někdy označovaného jako „cartismo social autoritario“, v němž je myšlenka oficiální propagandou hlásaného sociálního smíru a idea solidarity brána jako více než dostatečné vyvážení chybějící legimitace vládnoucí moci v důsledku absence parlamentu vzcházejícího z uplatnění všeobecného volebního práva. Souběžně logicky i omezení občanských práv má být vykoupeno zajištěním „sociálních jistot“, z nichž mnohé ovšem zůstávají jen „na papíře“.

Korporativismus, otevřeně se vymezující proti parlamentarismu, je zároveň pojímán jako svého druhu „střední článek“ mezi jednotlivcem a státem, kdy rozhodující role je dle čl. 13 pracovního kodexu přisouzena syndikátům, pojímaným jako korporace veřejného práva, jejichž podrobnější právní úprava je následně zachycena v tzv. syndikátním zákonu (Ley Sindical) z roku 1940. Ty pak mají být místem konvergence sociálních tříd, kde budou překonány právě úzce třídní neshody ve jménu společných zájmů celého nového španělského společenství. Takto plánované nahrazení běžného „kapitalistického trhu“ světem ekonomiky, kde by jednoznačně dominovala politická rozhodnutí, ovšem v praxi nakonec nefungovalo.

Tím se ostatně dostáváme i k samotnému právnímu charakteru pracovního kodexu, který se ve zpětném pohledu spíše jeví být sebráním různých populistických či i přímo demagogických výroků než obvyklým právním textem, který by v sobě nesl vznik závazných a vynutitelných právních povinností. Je to nakonec skutečně spíše text politický a programový, v němž na počátku „Nového státu“ dosahují „revoluční vášně“, mající svůj původ v ideologické vyhraněnosti falangistického tábora, svého vrcholu.

V realitě ovšem naráží národněsyndikalistický program, vytyčený právě v pracovním kodexu, zejména na reálné zájmy „vlastnické elity“, jejíž pozice nebyla nástupem frankismu nikterak dotčena, což nepřekvapí už proto, že tento se chápe mocenských pozic vlastně především v jejím zájmu (viz i ono známé

rčení „cambiar para conservar“ – tedy „změnit, aby mohlo zůstat při starém“). Důsledné přetvoření Španělska v zemi komunit národněsyndikalistických výrobců se tedy nakonec nekoná, stejně jako se v širším měřítku nekoná ani nový sociálně-ekonomický řád, jakkoliv zůstává i pro příští desetiletí frankismu oficiálně halasně vzývanou vnější fasádou režimu.⁹

Fakticky je pracovní kodex však již jen upomínkou na nejméně „ideologické období“ frankistického státu, od nějž už – a to i v „ústavních dokumentech“ tohoto státního zřízení – můžeme sledovat zřetelnou cestu k většímu pragmatismu, zejména ve jménu měnící se mezinárodní situace.¹⁰

Mezi změnou a přizpůsobením – ústavní vývoj frankistického režimu po jeho založení

Jestliže pak opakovaně hovoříme o španělském frankistickém státě či režimu (což se opravdu zdá lépe odpovídat pravdě než případné používání termínu „španělský fašistický stát“), musíme následně vyzvednout právě roli muže, který stál v čele „Nového státu“. Ten totiž již během občanské války přijímá označení „Vůdce“ („Caudillo“) a jako takový i vykonává zákonodárnou pravomoc ve formě dekretů.

Snad ještě významnější ovšem je, že Francova osobnost svým nastavením také výrazně určuje celkový charakter z občanské války vzcházejícího španělského státu. Už vzhledem k jeho tradičně konzervativnímu a pevně v katolické víře zakořeněnému přesvědčení je zřejmé, že dobový rozmach fašismu v Evropě chápal především jako instrument pro pragmatické posílení své osobní moci, mající za cíl primárně obnovu slávy španělské imperiální minulosti, jakož právě i pozici katolické církve. Snad by tak šlo i hovořit o spojení tradice a modernity, přičemž ovšem to moderní má být použito právě jen tak, aby posílilo obnovu tradičního.

Tomu ostatně v „ústavní rovině Nového státu“ odpovídá i koncept „leyes fundamentales“, který nás upomíná na skutečnost, že frankistické Španělsko nemělo „klasickou ústavu“ v podobě v jediném okamžiku v účinnost uvedeného a jednolitého ústavního textu, ale právě postupně doplňovaný a také

⁸ DE NAPOLI, D. El corporativismo en Italia: Aspectos históricos y doctrina. *Revista de Estudios Políticos*, 1976, č. 206-207, str. 325–335.

⁹ SAZ, I. Tres agotaciones a propósito de los orígenes, desarrollo y crisis del fascismo español. *Revista de Estudios Políticos (Nueva Época)*, 1986, č. 50, str. 179–211. Připomeňme v této souvislosti, že ještě roku 1971 je přijat Ley Sindical – viz *Leyes fundamentales*, c. d., str. 305–351.

¹⁰ Zajímavý pohled na možné proměny korporativistického pojmání státu představuje text napsaný dvojicí německých autorů VON ALEMANN, U. – HEINZE, R. G. Del Estado estamental al corporativismo liberal? *Revista de Estudios Políticos*, 1978, č. 5, str. 145–155.

revidovaný soubor „základních zákonů“. I tento model tedy umožňoval poměrně flexibilní a pragmatické přizpůsobování se režimu měnící se mezinárodní situaci a potřebám plynoucího času, a to už vůbec nehledě na skutečnost, že takovýto koncept daleko více vyhovoval státu, který se od klasické konstituce, upomínající na dřívější doby, rád distancoval. „Ústavnost“ tak vlastně byla i nebyla ve frankistickém Španělsku přítomná, neboť šlo nepochybně říci, že „existuje“, byť její konkrétní podoba byla vlastně výsměchem tomu, jaká by měla doopravdy být.¹¹

Opravdu tak všechny následně přijaté „základní zákony“ na „klasickou ústavnost“ upomínají, zároveň však mají do jejího skutečného naplnění nesmírně daleko, ba jsou jejím přímým popřením. To platí jistě již pro základní zákon z roku 1942 o vytvoření španělských kortesů, skládajících se ze stálých a volených zástupců, které měly vypracovávat návrhy zákonů, aniž by tím ovšem oslabilly legislativní pravomoci „hlavy státu“ („el Jefe del Estado“).

Obecně lze hovořit o počátku výstavby tzv. organické demokracie, jejímiž dalšími podstatnými stavebními kameny jsou municipální zákon a zejména pak Kodex Španělů („Fuero de los Españoles“), přičemž obě normy byly příznačně přijaty v roce 1945. V této době tak Kodex Španělů již nepochybně zrcadlí výsledek druhé světové války, v níž jsou ideově frankistickému režimu blízké „mocnosti Osy“ na hlavu poraženy a zanechávají jej v pozici mezinárodně izolovaného a pohrdaného párii, který nutně musí podniknout kroky, jež by jej učinily alespoň omezeně akceptovatelným.

I proto – nebo možná zejména proto – se tak v tomto dalším ze „základních zákonů“ objevuje již i výčet občanských práv, jejichž dosah je ovšem významně umenšen ustanoveními, jež hovoří o možném pozastavení jejich výkonu či i o omezeném rámci, v němž mohou být realizována. Snad ještě důležitějším je ovšem v této souvislosti kontext, v němž je nutno „občanská práva frankistického Španělska“ chápat.¹²

Rozhodně totiž nevycházejí z obvyklého liberálního konceptu občanských práv tak, jak se zformoval v ústavním vývoji následujícím po Francouzské revoluci, kdy jsou tato práva v prvé řadě vnímána jako výraz individualistického pojetí „člověka a občana“.

Právě naopak jsme ve frankistickém Španělsku svědky přístupu, který vychází ze zcela jiných předpokladů a zdůrazňuje přístup, který vyzvedává „předmoderní návrat“ k ideálu harmonické společnosti, v níž je jednotlivcovo místo určeno právě jeho pevnou příslušností k celku „národního kolektivu“, z něhož teprve může čerpat nárok na realizaci svých oprávnění.

V tomto pojetí se tedy poměrně logicky dostáváme k takovému vnímání občanských práv, jež si především klade za cíl ochranu „esence španělské duše“ právě před zhoubným vlivem individualistického liberalismu, tedy paradoxně právě před tím, co má důsledně uplatňování občanských práv v normálním „ústavním režimu“ prosazovat. Zde se v neskrývaně poněkud mystickém hávu jedná o to, aby bylo umožněno „každému stvoření“ nalézt výkonem svých občanských práv ve společnosti právě to místo, jež mu přisoudil „božský zákonodárce“, a v něm tak dosáhl naplnění svého předurčení.

Svou roli tak pochopitelně hraje i „katolické přirozené právo“, jež má podpořit jednotící patos „Nového státu“ při žádoucím zakotvení „věčných hodnot“ („valores eternos“) v Kodexu Španělů. Hned jeho první článek tudíž deklaruje úctu k důstojnosti, integritě a svobodě člena „národní komunity“, jež je jako takový i oprávněn k výkonu odpovídajících práv a povinností. Zvláštní pozornost je následně věnována i záruce ekonomické podpory vzdělávání a oficiální ochraně katolické církve ze strany španělského státu.

Pozoruhodné spojení tradice a modernity, tolik příznačné – alespoň tedy v proklamativní rovině – pro frankistický režim, můžeme dále sledovat v ustanoveních týkajících se role rodiny a práce ve španělské společnosti. V prvním případě je tak vyzvedávána posvátná intimita „rodinného krbu“ („hogar familiar“), kdy „stát uznává a ochraňuje rodinu jako přirozenou instituci a základ společnosti, s právy a úkoly předcházejícími a nadřazenými veškerému lidskému pozitivnímu zákonu“ (čl. 22 – samotné manželství je v tomto kontextu označeno jako nerozlučitelné).

Kromě realizace jednotlivce v rodinném kruhu je pak další přirozenou sférou naplnění jeho životních ambicí pracovní proces, pročež všichni Španělé mají právo na práci a zároveň úkol zabývat se některou sociálně užitečnou aktivitou, aniž by ovšem sama

¹¹ TOMÁS Y VALIENTE, F. La Constitución de 1978 y la historia del constitucionalismo español. *Anuario de Historia del Derecho Español*, 1980, č. 50, str. 721–751.

¹² VÍZ SITO CARMONA, A. (ed.). *Historia de espada actual: 1939–2000 (Autoritarismo y Democracia)*. Madrid 2001, str. 33–47.

práce měla být snížena na pouhý předmět obchodu popírající osobní důstojnost toho, kdo ji vykonává (čl. 24). Jinými slovy lidská jedinečnost má být respektována, její naplnění je však myslitelné jediné v sociální dimenzi nastavené španělským „Novým státem“. Takto ostatně i čl. 12 hovoří o právu na svobodné vyjádření názorů, pokud ovšem neodporují základním principům státu. Souhrnně přitom začlenění Kodexu Španělů do rámce tehdejšího „ústavního právního řádu“ snad nic nevystiňuje tak výstižně jako slova samotného generála Franca o tom, že svoboda jednotlivce může existovat jen uvnitř řádu, protože „při absenci řádu ztroskotávají všechny svobody“. Netřeba ovšem dodávat, že ve „Francově řádu“ nebylo sebemenší místo pro „jinak smýšlející“.¹³

Dodejme ještě, že taktéž roku 1945 je přijat i zákon o národním referendu („Ley de Referéndum Nacional“), mající zejména navenek podpořit dojem zdánlivé „demokratizace režimu“. Ani zde jistě nepřekvapí, že tato „přímá konzultace“ s národem ohledně zákonodárných projektů vypracovaných kortesy mohla vzejít pouze z rozhodnutí „hlavy státu“. Konečně do této doby spadá i zákon o nástupnictví hlavy státu z roku 1947, který předpokládá restauraci monarchie. Dochází tedy ke svébytné a paradoxní situaci, kdy Španělsko sice je monarchií, ale nemá skutečného panovníka, protože hlavou státu je „Don Francisco Franco Bahamonde“. Hned prvý článek tohoto zákona přitom Španělsko definuje jako „stát katolický, sociální a parlamentní, který se v souladu se svou tradicí prohlašuje za ustanovený v království“.

Dosud uvedené „základní zákony“ tak představují výchozí „ústavní nastavení“ frankistického režimu, na němž se v následných dvaceti letech téměř nic nemění. Lze ovšem říci, že již v údobí od vydání Kodexu práce ještě v době občanské války po přijetí Kodexu Španělů těsně po skončení druhé světové války lze vysledovat nepochybný posun od ideologie k pragmatismu, aniž by ovšem výchozí falangistická ideologie byla jakkoliv zásadně zpochybněna.

Jak již bylo naznačeno výše, lze tento pohyb nepochybně přičíst v první řadě na vrub proměně mezinárodní situace, kdy po porážce dřívějších „ideových soupeřů“ nacistického Německa a fašistické Itálie zůstává frankistické Španělsko osamoceno a je nevyhnutelně

předurčeno hledat nové „mezinárodní ukotvení“. V tom je následně nanejvýše nápomocna studená válka, v níž se může španělský „Nový stát“ vykázat již velmi dlouhodobou „antikomunistickou legitimací“, v jejímž jméně ostatně vedl i občanskou válku. Vedle toho mu má pak zejména napomoci právě i výčet občanských práv v Kodexu Španělů, přičemž západní státy kvůli strategickému významu Španělska vědomě pokrytecky přehlížejí, že jeho koncept je zásadně odlišný od jejich vlastního.¹⁴

A takový ostatně i musí být, a to zase kvůli domácí politické scéně, na níž byli nejhorlivější falangisté sice s ohledem na průběh a výsledek druhé světové války zatlačeni do pozadí, jež by však při opuštění základů, na nichž se úspěšně etablovala, ztratila oprávnění ke své další existenci. Jinými slovy základající falangistická ideologie režimu je sice nadále formálně nedotknutelná, za touto fasádou se však již objevuje pohyb, který stále více posouvá španělský fašismus pokrytý termínem „falangismus“ ve prospěch „frankismu“, který sice s falangismem stále operuje, zároveň je však i čímsi specifickým a od něj odlišným, čímsi, co už fašismus zdaleka plně nepokrývá, co jej přesahuje a co lze spíše označit jako konzervativní diktaturu či „cézarismus vojenské báze“.

Zkrátka a dobře s vyzněním druhé světové války je zřejmé, že „falangismus první hodiny“ je mrtev a že občanskou válkou nastolený režim se může udržet u moci jen za předpokladu, že přihlédne k proměně mezinárodní situace a že při vši verbální věrnosti falangistickým sociálním projektům a korporativismu, vyjádřené zejména v Kodexu práce jako prvním z ústavních „základních zákonů“, bude více než dříve zohledňovat zejména zájmy armády, katolické církve, bohatých pozemkových vlastníků a finanční buržoazie jako svých přirozených mocenských opor.¹⁵

To přitom samozřejmě ani nevyklučuje uchování „vůdcovského principu“ jako základního sloupu státní organizace a zároveň výrazu mystického sjednocení národa tolik, příznačného právě pro fašistické režimy. V těchto vnitřních, zároveň však do značné míry i logických rozporech tak vstupuje – formálně ústavně opřen o výše zmíněné „základní zákony“ – frankistický režim do dlouhých 30 let své další existence.

¹³ *Leyes fundamentales*, c. d., str. 25–37.

¹⁴ RUIZ RESA, J. D. Derechos humanos y franquismo. *Revista del Instituto Bartolomé de las Casas*, 1999, č. 7, str. 409–439.

¹⁵ JIMENEZ CAMPO, J. Rasgos básicos de la ideología dominante entre 1939 y 1945. *Revista de Estudios Políticos (Nueva Epoca)*, 1980, č. 15, str. 79–117.

Triumf „pragmatického“ – ústavní vývoj frankistického režimu po jeho stabilizaci v období studené války

Jak již tedy bylo řečeno, Španělsko je přes svou formální neutralitu po druhé světové válce bráno jako stát, který vzhledem k okolnostem občanské války fakticky je na straně poražených této války, a jako takové je i vystaveno odpovídajícímu mezinárodnímu tlaku. Ten je však již brzy otupen nerozhodností vítězných spojenců ohledně konkrétního postupu vůči tomuto státu, stejně jako vnitřní nejednotou španělského zahraničního exilu. Když pak k tomu připočteme verbálně deklarovanou ochotu Franca k jisté „politické transformaci“ ve spojitosti s počínající studenou válkou, stává se velmi dobře zřejmým, proč se nakonec jím nastolený režim tak dlouho udržel.

Připomeňme tedy alespoň stručně, že poté, co OSN ruší v listopadu 1950 svou „klatbu“ nad španělským státem, uzavírá tento roku 1953 konkordát s Vatikánem, jakož i primárně vojenskou dohodu o spolupráci se Spojenými státy. Celá diplomatická ofenzíva nakonec vyústí i přijetím Španělska do OSN roku 1955. Z hlediska vnitropolitického je pak zase důležitým mezníkem únor 1957, kdy do úřadu nastupuje nová, reformně orientovaná vláda.¹⁶

I ona má však do jisté míry svázané ruce „zakladatelskou ideologií“ režimu, který reprezentuje, a kterou se tak snaží odsunout z cesty svým reformním záměrům právě tím, že ji slavnostně kodifikuje, jen aby ji tím pokud možno již natrvalo odsunula z běžného politického života. V květnu roku 1958 je tak přijat do celku základních zákonů i zákon o zásadách Národního hnutí („Ley de Principios de Movimiento Nacional“), kde je termín „Movimiento Nacional“ pojat jako souhrn organizací a mechanismů reprezentujících ideologickou základnu „Nového státu“.

Přestože pochopitelně není popíráno, že jeho základem je původní falangistické hnutí, vidíme zde již i další posun ve prospěch „tradičně konzervativního“ pojmání státu, kdy třeba více než falangistické ideály váží obvyklý místní katolicismus. Tak hned již druhý článek zákona vyzvedává, že „španělský národ považuje za znamení cti poslušnost zákonu Boha podle doktríny svaté, apoštolské

a římské církve, jediné pravdivé a od svědomí národa neoddělitelné víry, která bude inspirovat jeho zákonodárství“.¹⁷

Tímto bylo do značné míry dovršeno „základní ústavní nastavení země“, v němž sice tedy není popřena původní zakladatelská falangistická ideologie, zároveň je však ponechána stále více pouze slavení významných výročí, zatímco běžný politický život je již řízen nově vyrůstající generací technokraticky orientovaných pragmatiků. Ti se tak musejí pochopitelně vyrovnat i s otázkou (s ohledem na narůstající Francův věk) předání moci na nejvyšší úrovni státu.

K tomuto účelu tak již zmíněný zákon o nástupnictví hlavy státu z roku 1947 předpokládá pro případ uprázdnění tohoto postu dočasné převzetí moci ve státě tzv. Radou regentství, jejíž složení potom i dále vymezuje. Důležitou je v této souvislosti také skutečnost, že šestý článek tohoto zákona dává výslovně Francovi právo navrhnout kortesům osobu, která jej s titulaturou krále či regenta nahradí právě v pozici hlavy státu. Devátý článek pak následně upřesňuje, že dotýčný musí být muž a Španěl, který dovršil třicátý rok věku a vyznává katolické náboženství. Právě za takového je označen vnuk Alfonse XIII. Juan Carlos, jehož jmenování španělským princem roku 1969 i oficiálně vymezilo jeho „nástupnickou pozici“.¹⁸

Jinak je na samotném sklonku frankistického režimu (který se příznačně kryje s koncem života samotného Franca) přijato v letech 1967–1975 i několik dalších „základních zákonů“, které nepochybně cílí na upevnění „ústavního zakotvení“ státu, na jeho výše popsané koncepci však již mění jen pramálo. Přesto vyzdvihněme zejména organický zákon o státu z roku 1967, jenž se ve své návaznosti hlásí přímo k pracovnímu kodexu z roku 1938 a dále upřesňuje pravomoci, jakož i vztahy jednotlivých klíčových orgánů španělského státu.

Celá tato snaha se však nakonec ukazuje být marnou, protože touha po opravdu zásadních změnách a po důsledném přechodu od diktatury k demokratickému zřízení je nakonec natolik silná, že frankistický režim je po smrti svého zakladatele roku 1975 během pouhých tří let „španělské transformace“ nakonec nahrazen konstituční monarchií důsledně vycházející z principů právního státu,

¹⁶ Blíže o této problematice viz Díaz, E. Notas para una historia del pensamiento español actual (1939–1972). *Sistema*, 1973, č. 1-3, str. 133–149.

¹⁷ *Leyes fundamentales*, c. d., str. 15–21.

¹⁸ Tamtéž, str. 249–258.

jehož výrazem je zejména ústava z roku 1978.¹⁹

Závěrem

Souhrnně lze tedy říci, že jsme ve svém výkladu opsali kruh, v jehož rámci se demokratické politické uspořádání státu po dlouhých desetiletích diktatury opět vrátilo ke svému původnímu východisku, zdůrazňujícímu „skutečnou ústavnost“ a respektování principů právního státu. V těch pak již pochopitelně není místo pro ideologii, neboť ta musí být v zájmu fungující a ideově neutrální státní moci zákonitě z ústavního rámce vyloučena.

Příklad frankistického Španělska je přitom zajímavý tím, že se na rozdíl od nacistického Německa či i fašistické Itálie jednalo o nedemokratické uspořádání, které trvalo natolik dlouho, že v jeho rámci již docházelo ke generační výměně, která nepochybně přispěla právě k poklesu vlivu původní zakladatelské

ideologie na reálné fungování státní moci. Samotná výměna na nejvyšším postu se pak ostatně ukázala být pro tento režim přímo osudnou.²⁰

Každopádně je ovšem zpětný pohled na frankistické Španělsko zásadním varováním před situací, kdy je do ústavnosti umožněn ideologii volný přístup, protože tato ji následně zákonitě promění v soubor vágních frází, jenž již nemá se „skutečnou ústavností“ nic společného. Právě naopak – je jen jejím stínem, ba přímo tragickou karikaturou. A je v tomto ohledu i zcela jedno, zda se jedná o ideologii pravicovou, či levicovou, jako tomu bylo zase v případě „dlouhověkých komunistických diktatur“ východní Evropy. Snad by tak šlo zcela závěrem i konstatovat, že absence ideologičnosti v ústavních textech je vlastně i jistým lakmusovým papírkem dokládajícím, nakolik se jedná o ústavnost vážně zamýšlenou či jen „fasádní“, bez skutečného reálného obsahu.

¹⁹ NEGRÓ ACEDO, L. *Génesis del ideario franquista o la descerebración de España*. Valencia 2014, str. 177–195.

²⁰ Blíže k porovnání ideologie frankismu s fašismem a nacismem viz i LÓPEZ GARCÍA, J. A. *Estado y derecho en el franquismo*. Madrid 1996.

 VZORNÉ PRÁVO.CZ

100% právně kryté

**INTERAKTIVNÍ VZORY SMLUV,
které si sami ušijete na míru**

ZAMĚSTNÁNÍ / PODNIKÁNÍ / GDPR / NEMOVITOSTI / RODINA A MAJETEK

ZKUSTE ZDARMA na www.vzornepravo.cz

 Wolters Kluwer

P / R / K
ADVOKÁTNÍ KANCELÁŘ